Łukasz Piątak

Between philosophy, mysticism and magic. A Critical edition of occult writings of and attributed to Shihāb al-Dīn al-Suhrawardī (1156-1191)

Przygotowana przeze mnie praca doktorska zatytułowana jest *Between philosophy, mysticism and magic. A Critical edition of occult writings of and attributed to Shihāb al-Dīn al-Suhrawardī (1156-1191)*. Zawiera poszerzone wyniki badań wynikające z realizacji przeze mnie jednoosobowego grantu NCN „Preludium" nr 2013/09N/HS2/02259, którego celem było zaprezentowanie niepublikowanego jak do tej pory segmentu arabskich pism okultystycznych związanych z osobą wybitnego, wywodzącego się z Persji, dwunastowiecznego filozofa i mistyka muzułmańskiego Šihāb ad-Dīna as-Suhrawardiego, założyciela szkoły iluminacjonizmu muzułmańskiego (*al-išrāqiyya*). Należy przy tym zauważyć, że pisma te należą do ostatnich już niepublikowanych tekstów tego autora, gdyż absolutna większość jego arabskiej i perskiej spuścizny została już poddana krytycznej edycji, wydana, nierzadko również przetłumaczona na języki obce i jest już od dłuższego czasu obiektem badań specjalistów. Dlatego też moim celem było uzupełnienie obrazu jego twórczości, a co za tym idzie i myśli, o nowy, w zasadzie nieznany jeszcze rozdział, dając badaczom asumpt do dalszych rozważań.

Podejmując się tego zadania świadomy byłem trudności związanych z pierwszym etapem działań: koniecznością zebrania świadectw rękopiśmiennych dostępnych w bibliotekach i archiwach różnych krajów; odcyfrowaniem często trudnej i nierzadko niedbałej kaligrafii kopistów oraz koniecznością ustalenia autentyczności tekstów przynależących do sfery nauk tajemnych, wśród których, nie tylko zresztą w obszarze cywilizacji arabsko-muzułmańskiej występowało wiele pseudoepigrafów. Wyniki tego etapu, nieznane w fazie planowania, zdeterminowały kierunek dalszych badań, a także zawartość rozdziałów składających się na niniejszą dysertację. W toku badań wykorzystałem łącznie 59 manuskryptów z 18 instytucji w 7 krajach. Rękopisy pochodzą z okresu od XIII do XVIII w. Aby je pozyskać odbyłem podróże do Watykanu, Turcji, Iranu, Egiptu, Bośni i Hercegowiny i Niemiec. Jestem ponadto niezmiernie wdzięczny prof. Johnowi Walbridge'owi z Indiana University, jednemu z czołowych badaczy myśli As-Suhrawardiego, za bezinteresowne udostępnienie skanów 13 rękopisów, od których rozpocząłem gromadzenie materiału. Prowadząc badania wstępne oraz w procesie dokonywania samej edycji udało mi się ustalić, który z badanych przez mnie tekstów jest rzeczywiście autorstwa As-Suhrawardiego, a co należałoby uznać za tekst fałszywie mu przypisywany. Mimo tego rozróżnienia postanowiłem zawrzeć w pracy również pseudoepigrafy ze względu na światło jakie mogą rzucać na percepcję osoby As-Suhrawardiego w środowisku muzułmańskim w czasach powstawania badanych rękopisów.

Praca zawiera pierwsze krytyczne edycje następujących utworów: pełnego tekstu *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt* (*Objawienia i litanie uświęcające*) potwierdzonego autorstwa wraz z siedmioma krótkimi utworami z nim związanymi, znajdowanymi w rękopisach zawierających tekst główny oraz pseudoepigrafu *Sharḥ al-Asmā' al-Arba'īn* (*Objaśnienie Czterdziestu Imion*) w wersji arabskiej. Ten ostatni ze względu na swoją otwartą formę i istnienie licznych znacząco różniących się od siebie wersji został zaprezentowany w trzech wariantach jako trzy odrębne teksty. Do zestawu została dołączona również edycja *Du'ā' Idrīs* (*Modlitwa Idrīsa*),

muzułmańskiej modlitwy do której prezentowany utwór jest komentarzem, a którą również wiązano m.in. z osobą As-Suhrawardiego.

Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt (*Objawienia i litanie uświęcające*) jest dziełem średnich rozmiarów złożonym z czternastu sekcji w formie odrębnych inwokacji, o charakterze bądź to objawień mistycznych (*wāridāt*) bądź też fragmentów modlitewnych (*taqdīsāt*). Objawienia mistyczne zawierają nauki o świetlistej naturze Boga i bytów, które z niego wyemanowały, a także wezwania do duszy, która popadła w związek z materią oraz opis drogi jaką musi ona przebyć zmierzając ku boskiemu światłu. Z tak opisanej kondycji duszy wynikają również zawarte w utworze pouczenia moralne. Niektóre fragmenty tych objawień są zapisem mistycznej wizji wędrówki do nieba, jaka była udziałem postaci nazwanej w tekście 'świadkiem', 'widzącym' (*šāhid*), a którą jak się wydaje można identyfikować z osobą As-Suhrawardiego. Co istotne, inwokacje o charakterze objawień zawierają również wezwania do czczenia bytów światła i dają podstawę teoretyczną dla modlitw, które zamieszczone są głównie w drugiej części dzieła. Modlitwy te mają formę litanii skierowanych do świateł zaludniających kosmos As-Suhrawardiego. Wśród nich obok modlitwy skierowanej do bytu najwyższego znajduje się cykl inwokacji skierowanych do poszczególnych planet na każdy dzień tygodnia. Co ciekawe, planety wzywane są za pomocą imion wywodzących się z zaratusztriańskiej mitologii. Wypowiadanie tych modlitw ma ułatwić adeptowi dostąpienie iluminacji, a jego duszy oczekiwany powrót do boskiego źródła. Do dzieła dołączona została sekcja piętnasta (*Faṣl*), która jak to wykazałem w swej pracy, nie jest autentycznym tekstem As-Suhrawardiego, jakkolwiek nie można wykluczyć, że została dodana właśnie przez niego. Sekcja ta zawiera dokładny opis pozawerbalnych elementów liturgii przyporządkowanych poszczególnym planetom takich jak szata celebransa, jego pierścień, kadzielnica i dokładny przepis na kadzidło.

Sharḥ al-Asmā' al-Arba'īn (*Objaśnienie Czterdziestu Imion*) jest magicznym komentarzem do modlitwy *Du'ā' Idrīs* (*Modlitwa Idrīsa*), która została zaświadczona najwcześniej w dziele szyickiego teologa Šayḫ aṭ-Ṭā'ifa aṭ-Ṭūṣiego już w XI w. i od tamtego czasu była cytowana wielokrotnie w dziełach muzułmańskich, także sunnickich. Modlitwa ta składa się z 40 apostrof skierowanych do Boga przy użyciu znanych w muzułmańskiej tradycji „najpiękniejszych imion" (*al-asmā' al-ḥusnà*). Przypisywany As-Suhrawardiemu komentarz w swej podstawowej formie wymienia magiczne właściwości powyższych imion, przedstawiając każdorazowo oczekiwaną korzyść oraz procedurę pomyślnego użycia związaną z danym imieniem. W wersji rozszerzonej, zatytułowanej w niniejszej edycji *Bayān Ba'ḍ Ḫawāṣṣ al-Asmā' al-Arba'īn* (*Objaśnienie niektórych właściwości Czterdziestu Imion*) zawiera on również przedstawienie mitu na temat genezy modlitwy oraz warunki, jakie muszą być spełnione, aby jej odmawianie przyniosło właściwy rezultat. W swej najbardziej rozbudowanej formie zatytułowanej *Ḫawāṣṣ al-Asmā' al-Arba'īn al-Idrīsiyya al-Mašhūra bi-as-Suhrawardiyya (Właściwości Czterdziestu Imion Idrisa znanych jako imiona As-Suhrawardiego)* komentarz staje się prawdziwą encyklopedią okultystyczną, w której poszczególnym imionom przypisane zostają rzekomo „syriackie" odpowiedniki, wartości numeryczne i kwadraty magiczne. Pojawia się tu również inwokacja do hebrajskiego imienia Boga oraz motyw laski Mojżesza jako przedmiotu magicznego. Rozszerzeniu ulegają magiczne właściwości imion oraz mit genezy modlitwy, angażując w jej historię takie postaci jak Adam, Noe, Mojżesz, Hiob, św. Jerzy (Ǧirgīs), prorok Muḥammad, 'Alī ibn Abī Ṭālib czy Al-Ḥasan al-Baṣrī.

Tekst krytycznej edycji poprzedzony jest rozdziałem wstępnym zawierającym życiorys myśliciela opracowany samodzielnie na bazie źródłowych tekstów arabskich takich autorów, jak Yaqūt al-Ḥamawī, Ibn Abī Uṣaybi'a, Ibn Ḫallikān, Aṣ-Ṣafadī czy Aš-Šahrazūrī, oraz przegląd twórczości as-Suhrawardiego w oparciu o lekturę jego dzieł przy uwzględnieniu dyskusji na temat ich klasyfikacji oraz autentyczności niektórych z nich. W dalszej części wstępu zawarłem krótkie wprowadzenie do głównych problemów podejmowanych w ramach systemu filozoficzno-mistycznego As-Suhrawardiego tj. ogólnej koncepcji filozofii, relacji do szkoły muzułmańskich perypatetyków (*al-maššā'ūn*), ontologii światła wraz z kosmologią świetlistych emanacji, epistemologii, a także natury duszy i jej powrotu do boskiego źródła.

Rozdziały drugi i trzeci zawierają edycję odpowiednio *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt* (*Objawienia i litanie uświęcające*) wraz z tekstami towarzyszącymi oraz *Sharḥ al-Asmā' al-Arba'īn* (*Objaśnienie Czterdziestu Imion*) w trzech wersjach wraz z *Du'ā' Idrīs* (*Modlitwa Idrīsa*). Każdy z rozdziałów posiada odrębny wstęp, który poświęcony jest kwestiom autentyczności, a także koncepcji i strukturze tekstu, a także zawiera streszczenie edytowanego dzieła. W dalszej części następuje opis aspektów kodykologicznych, takich jak tradycja przekazu, opis rękopisów wykorzystanych w edycji oraz jej metodologia, dla każdej z grup tekstów opisana odrębnie. W obydwu wypadkach krytyczna edycja została wykonana wywodzącą się z filologii klasycznej metodą stemmatyczną, tzn. wyboru rękopisów stanowiących podstawę edycji oraz innych w niej wykorzystanych dokonano na bazie określenia ich pozycji w tradycji przekazu tekstu, po wcześniejszym rozrysowaniu faktycznego bądź hipotetycznego pokrewieństwa poszczególnych świadectw w formie tzw. drzewa kodykologicznego (*stemma codicum*). Pokrewieństwo poszczególnych świadectw tekstu zostało określone na podstawie porównania ich zawartości oraz występujących w nich wariantów. W wypadku *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt* za podstawę edycji przyjęty został najstarszy zachowany rękopis jakim jest Ayasofya 2144 datowany na 1254 rok.

Nieco inaczej wyglądała kwestia edycji *Sharḥ al-Asmā' al-Arba'īn* (*Objaśnienie Czterdziestu Imion*). Tu również sporządzone zostało drzewo kodykologiczne uwzględniające wszystkie konsultowane świadectwa tekstu przy pełnej świadomości, że rękopisów zawierających ten niezmiernie popularny utwór istnieje znacznie więcej, niż udało mi się zgromadzić, a więc drzewo to pokazuje tylko część obrazu całości, a relacje między świadectwami tekstu są jedynie orientacyjne. Sytuację utrudniały jeszcze dwa warte wspomnienia czynniki:

1. Część zgromadzonych wersji okazała się być wersją perską lub turecko-osmańską komentarza do arabskiej modlitwy. Oczywiście moim celem była edycja jedynie wersji arabskiej, która, jak przypuszczałem, powinna być wersją pierwotną. Jak się jednak okazało, najstarsze rękopisy komentarza, jakie miałem do dyspozycji zawierają wersję perską: Mevlana 1460 i Haci Mahmud Efendi 2986 z odpowiednio 1427 i 1463 roku, które i tak znacząco się od siebie różnią. Najstarsza wersja arabska, Ayasofya 3358 pochodzi z 1485 roku i wyraźnie wywodzi się z wersji perskiej (Mevlana 1460). Z uwagi na to, że nie dysponuję wszystkimi rękopisami zawierającymi tekst, nie mogę wiążąco stwierdzić, że perska wersja jest wersją pierwotną, tym bardziej, że istnieje również grupa rękopisów arabskich, która nie wykazuje pokrewieństwa z tymi perskimi pierwowzorami (Ayasofya 377 z 1502 i pochodne). W związku z tym na obecnym etapie badań nie sposób tej kwestii rozstrzygnąć.

2. Analiza porównawcza zgromadzonych świadectw tekstu umożliwiła ich podział na trzy grupy związane pokrewieństwem oraz siedem grup różniących się co do struktury i zawartości. W obrębie danej grupy można mówić o, odpowiednio: pokrewieństwie świadectw lub podobnej zawartości. Natomiast świadectwa należące do różnych grup różnią się w stopniu uniemożliwiającym dokonanie jednej krytycznej edycji. Dlatego też postanowiłem dokonać odrębnych edycji trzech wybranych wersji komentarza – najprostszej wersji arabskiej, wywodzącej się z najstarszego perskiego rękopisu, bardziej rozbudowanej, opartej o grupę rękopisów siedemnasto- i osiemnastowiecznych, oraz wersję najbardziej rozwiniętą, dostępną tylko w jednym egzemplarzu (Beyazit 1256) o nieznanym datowaniu. W przypadku ostatniej wersji możemy oczywiście mówić jedynie o edycji dyplomatycznej. Takie podejście do edycji komentarza ma za zadanie zobrazować, jak wolne i nieskrępowane było podejście autorów, redaktorów i kopistów do tekstów o charakterze okultystycznym.

Jak wykazałem w drugim rozdziale pracy, *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt* jest autentycznym dziełem Šihāb ad-Dīna as-Suhrawardiego. Świadczy o tym zgodność jego zawartości z doktryną filozoficzno-mistyczną myśliciela, użycie tej samej terminologii technicznej oraz liczne relacje intertekstualne z innymi pismami autora, w szczególności z jego *opus magnum* pt. *Ḥikmat al-Išrāq* (*Filozofia iluminacji*). Warto również podkreślić, że edytowane dzieło pojawia się na liście dzieł As-Suhrawardiego sporządzonej przez jego kontynuatora Aš-Šahrazūriego, jakkolwiek prawdopodobnie jako grupa odrębnych pism. W niniejszej pracy zaproponowałem identyfikację tych tytułów z konkretnymi sekcjami edytowanego tekstu. W literaturze przedmiotu niektóre z tych tytułów są jak do tej pory uważane za tytuły zaginionych dzieł myśliciela.

Niemniej jednak, wspomniana już przeze mnie piętnasta sekcja dzieła (*Faṣl*) nie może być moim zdaniem zakwalifikowana jako tekst autorstwa As-Suhrawardiego. Jest to tekst z zakresu praktycznej magii astralnej i jako taki wyróżnia się znacząco na tle całości. Napisany jest językiem prostym, dalekim od zazwyczaj podniosłego i obfitującego w poetyckie metafory stylu As-Suhrawardiego. Nie zawiera żadnego technicznego terminu filozoficznego lub mistycznego charakterystycznego dla myśliciela. Co ważniejsze jednak, jest on zasadniczo tożsamy z fragmentami siódmego rozdziału trzeciego traktatu słynnego podręcznika magicznego *Ġāyat al-Ḥakīm* (*Cel mędrca*), znanego w Europie jako *Picatrix*, autorstwa Al-Qurṭubiego (zm. 964).

W swej dysertacji zająłem stanowisko, że utwór *Sharḥ al-Asmā' al-Arba'īn* (*Objaśnienie Czterdziestu Imion*) jest tekstem fałszywie As-Suhrawardiemu przypisanym. Nie posługuje się on językiem ani terminologią charakterystyczną dla założyciela szkoły iluminacjonistycznej. Ciężko również mówić o jednolitym autorstwie tekstu, który na każdym etapie swojego istnienia był przekształcany. Ponadto na dzień dzisiejszy nie jest mi wiadomo o jakimkolwiek rękopisie zawierającym to dzieło, a który byłby starszy niż XV w. Różne przyczyny mogły spowodować tę fałszywą atrybucję. Według niektórych biografów As-Suhrawardiemu towarzyszyła sława czarownika (Ibn Abī Uṣaybi'a, Ibn Ḫallikān). W jego życiorysie umieszczają oni epizody o charakterze nadprzyrodzonym, takie jak choćby „wyczarowanie" drogocennego rubinu czy cudowne odłączenie swojej ręki od reszty ciała. Pojawianie się takich historii można wyjaśnić tendencją do łączenia osób o heterodoksyjnych poglądach lub ekscentrycznym stylu życia z magią przez ich ideologicznych adwersarzy lub też do przypisywania cudów sławnym mistykom przez ich uczniów i entuzjastów.

Po dokonaniu edycji i potwierdzeniu autentyczności *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt* rozdział czwarty i piąty postanowiłem poświęcić głębszemu zbadaniu tego dzieła. Rozdział czwarty omawia różne aspekty odnoszące się do generalnej koncepcji dzieła. Metodologicznie pojawiają się tu elementy krytyki wewnętrznej, jak również badanie intertekstualnych relacji z *opus magnum* myśliciela, *Ḥikmat al-Išrāq*. Przy tej okazji odnoszę się również do komentarzy do dzieła autorstwa Aš-Šahrazūriego, Quṭb ad-Dīna aš-Šīrāziego i Al-Harawiego. W pierwszym podrozdziale analizuję zagadkową strukturę dzieła, w którym mamy do czynienia ze strategią „rozproszenia wiedzy" (*tabdīd al-'ilm*), a więc zmieszania ze sobą w ramach jednej sekcji fragmentów odmiennych stylistycznie i poruszających odrębną tematykę bez wyraźnego związku. Dopiero zamiana kolejności lub zgłębianie każdego wątku z osobna przez całe dzieło umożliwia odnalezienie spoiwa czy też myśli przewodniej łączącej fragmenty. Podrozdziały od drugiego do czwartego analizują etykę zaprezentowaną w dziele, ze szczególnym naciskiem na uzasadnienie konieczności kultu świateł. Wydaje się, że rozwinięcie tej idei jest głównym celem *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt*. Każdy byt świetlisty jest dawcą błogosławieństw, dlatego powinien być wychwalany, aby ułatwić oczyszczenie duszy i jej wzniesienie się na poziom wyższych świateł w kosmologicznej hierarchii. Szczególną klasę wśród czczonych bytów stanowią planety, które wpływają na bieg zdarzeń i powstawanie gatunków. Wśród bardziej zagadkowych wątków dzieła warto wymienić omówione w podrozdziale piątym i szóstym pretensje dzieła As-Suhrawardiego do bycia księgą objawioną.

Rozdział piąty koncentruje się na iluminacjonistycznej liturgii opisanej w dziele przez pryzmat analizy jej elementów werbalnych, a więc samych litanii do bytów świetlistych oraz elementów niewerbalnych dotyczących innych składników obrzędowości, które zostały wspomniane aluzyjnie lub też wymienione wprost w piętnastej sekcji *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt*, przy uznaniu pewnej niepewności co do statusu tego fragmentu wśród iluminacjonistów. Porównanie inwokacji z *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt* do zawierających podobne elementy tekstów innych tradycji religijnych i intelektualnych pozwoliło na umieszczenie dzieła As-Suhrawardiego na mapie wzajemnych wpływów i inspiracji jakie przenikały heterodoksyjne nurty średniowiecznego świata islamu, szczególnie w jego wschodniej części zdominowanej przez kulturę perską. Dostarczyło ono również kontekstu do interpretacji wielu idei, symboli i obrazów użytych przez autora. Wpływy zaratusztrianizmu, neoplatonizmu oraz, w mniejszym stopniu, arabskiej tradycji okultystycznej na As-Suhrawardiego były już dyskutowane w naukowym piśmiennictwie, jednakże prezentacja tego ważnego tekstu dała mi możliwość dodania czegoś nowego do tych rozważań. Metoda przyjęta w tym rozdziale ma najczęściej charakter analizy porównawczej w zakresie wątków religijnych i filozoficznych między *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt*, a Jasztami i Yasna Haptanghaiti reprezentującymi zaratusztrianizm oraz neoplatońskimi Hymnami Proklosa. Z utworami napisanymi odpowiednio w historycznych odmianach języka perskiego i po grecku zapoznałem się w tłumaczeniu. Ponadto przeprowadzona zostaje kolejna analiza intertekstualna zestawiająca zawartość litanii As-Suhrawardiego z inwokacjami do planet zawartymi we wspomnianym już *Ġāyat al-Ḥakīm* al-Qurṭubiego. Aby nadać rozważaniom szerszy kontekst posiłkuję się szeregiem dodatkowych tekstów ważnych dla arabskiej tradycji okultystycznej takich autorów jak: Al-Kindi, Abū Ma'šar, Aš-Šahrastānī i Bracia Czystości.

Porównanie litanii As-Suhrawardiego do Jasztów i *Yasna Haptanghaiti* wykazało kilka nie wzmiankowanych do tej pory w literaturze elementów wspólnych: idea czczenia wielu świętych istot przy założeniu, że wywodzą się one i są podporządkowane najwyższemu

bóstwu, gloryfikacja czterech pierwiastków, cześć oddawana doskonałym duszom ludzkim, a także koncepcja oczyszczenia świata poprzez rytuał uświęcający. Drogi, jakimi przebiegała recepcja motywów zaratusztriańskich u As-Suhrawardiego wciąż oczekują na odrębne studium.

Idea niektórych neoplatoników takich jak Jamblich czy Proklos, utożsamiająca coraz to liczniejsze emanacje Jedni z bogami mitologicznymi znajduje analogię u As-Suhrawardiego nazywającego planety „bóstwami" (*aliha*). Porównanie litanii do słońca As-Suhrawardiego z hymnem do Heliosa Proklosa ukazuje liczne podobieństwa w zakresie struktury, idei i metaforyki. Szczególnie obiecująca wydaje się interpretacja inwokacji As-Suhrawardiego przez pryzmat neoplatońskiej teurgii, gdzie kolejne wezwania kierowane w stronę planet można przyporządkować do odpowiadających im typów teurgii według klasyfikacji zaproponowanej przez Anne Sheppard. Wpływy neoplatońskie docierały do As-Suhrawardiego za pośrednictwem filozofów arabskich. Pytaniem otwartym pozostaje czy znał on tłumaczenia oryginalnych dzieł greckich.

Skrupulatne porównanie tekstu litanii As-Suhrawardiego z tymi zawartymi w sławnym *Picatrixie* Al-Qurṭubiego, a pochodzącymi z dzieła wspomnianego już Aṭ-Ṭabariego, wykazało znaczny stopień zależności autora *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt* od tekstu astrologa w przypadku czterech z siedmiu litanii pod względem struktury i symboliki. W niektórych miejscach powielone zostały całe epitety i frazy. As-Suhrawardi dzieli z autorem *Ġāyat al-Ḥakīm* przekonanie, podbudowane filozoficznie już przez Al-Kindiego i Abū Ma'šara, o tym, że planety pełnią rolę bliskich lub pośrednich przyczyn powstawania gatunków i następowania zdarzeń. Warto wspomnieć również, że pogląd taki, przynajmniej jeśli wierzyć opisowi Aš-Šahrastāniego, podzielany był przez Sabejczyków z Ḥarrānu, którym przypisywano również kult ciał niebieskich. Dokładna analiza tekstu Aš-Šahrastāniego odnośnie opisu planet, zasadniczo zgadza się z tym co znajdziemy na kartach *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt*.

Ostatnie podrozdziały piątego rozdziału poświęcone są analizie pozawerbalnych elementów iluminacjonistycznej liturgii. Jest to próba rozwikłania intrygującej sieci metafor i symboli, które w moim przekonaniu w sposób zawoalowany odnoszą się nie tylko do rytuału odbywającego się tu na ziemi, ale również symultanicznie na poziomie makro- i mikrokosmosu. Na końcu rozdziału podjąłem próbę rekonstrukcji cyklu obrzędów iluminacjonistycznych, których zasadniczym elementem jest recytacja litanii z *Al-Wāridāt wa at-Taqdīsāt*.

Mam nadzieje, że dwa główne dzieła zaprezentowane w niniejszej pracy doktorskiej po raz pierwszy w formie krytycznej edycji, istotnie uzupełnią naszą wiedzę na temat Šihāb ad-Dīna as-Suhrawardiego. Pierwsze, jako nowe dostępne źródło pogłębi nasze zrozumienie mistycznej i filozoficznej myśli iluminacjonizmu, tym razem z dodatkiem elementu magicznego. Utwór ten pokazuje, że poza teoretycznym komponentem, nauczanie szkoły miało również wymiar praktyczny, który nie ograniczał się jedynie do moralnych pouczeń czy elementów teorii politycznej, ale obejmował również własną liturgię. Natomiast drugie dzieło pokazuje, jak postrzegany był As-Suhrawardī przez odbiorców postronnych, nie zagłębionych w arkana jego autentycznej twórczości, a jedynie podekscytowanych głośną sławą czarownika i cudotwórcy.

Ł. Piątek